

УДК 502. 4 (478. 82)

Мищенко О.В.

Комплексна оцінка екотуристського потенціалу Шацького національного природного парку

Запропоновані показники комплексної оцінки екотуристського потенціалу рекреаційної території. Проведена оцінка екотуристського потенціалу Шацького національного природного парку за 3 бальною шкалою. Ключові слова: екотуристський потенціал, рекреаційно-туристська цінність, національний природний парк.

Мищенко О.В. Комплексная оценка экотуристического потенциала Шацкого национального природного парка. Предложены показатели комплексной оценки экотуристического потенциала рекреационной территории. Проведена оценка экотуристического потенциала Шацкого национального природного парка за 3-х бальной шкалой. Ключевые слова: экотуристический потенциал, рекреационно-туристическая ценность, национальный природный парк.

Mishchenko O. Comprehensive Assessment of potential ecotourism Shatsk National Park. The proposed integrated assessment indicators ecotourism potential recreational area. The assessment of potential ecotourism Shatsk National Park for 3-point scale. **Key words:** ecotourism potential, recreational and tourist value, natural national park.

Постановка наукової проблеми та її значення. Потенціал рекреаційної території визначається сукупністю її природно-ресурсних та соціально-економічних показників. На нашу думку пріоритетність одного із досліджуваних показників, або їх системи, для розвитку національних природних парків необхідно замінити комплексним підходом на основі поєднання поглядів вчених різних географічних напрямків. Шацький національний природний парк (ШНПП) має унікальні природно – рекреаційні умови, а також наявні інфраструктурні засоби, що становлять екотуристський потенціал цієї території. На сьогодні існує низка наукових праць, де подається якісна оцінка екотуристського потенціалу Шацького національного природного парку. Істотним недоліком такої оцінки на наш погляд є нечіткість її кінцевого показника, а також слабка ймовірність порівняння з показниками іншої досліджуваної території.

Аналіз останніх досліджень цієї проблематики. В контексті наших досліджень [9] та низки наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених [11; 15] вид туризму, що розвивається в межах природоохоронних територій називають екотуризмом. Відповідно потенціал національного природного парку є екотуристським. Насьогодні відома низка праць, де подається оцінка складових екотуристського потенціалу ШНПП. Його природно – ресурсну складову досліджували Я.Б. Олійник, О.Ю. Кононенко, А.Л. Мельничук [10], соціально-економічну вивчали З.В. Герасимчук, Н.В. Коленда, Л.М. Черчик, А.Ю. Якимчук [3; 17; 18] та ін.

Мета нашого дослідження – провести комплексну оцінку екотуристського потенціалу Шацького НПП. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- провести аналіз існуючого екотуристського потенціалу;
- визначити провідні показники туристсько-рекреаційної цінності;
- обґрунтувати оціночну шкалу для оцінки екотуристського потенціалу;
- проаналізувати екотуристську цінність території.

Матеріали і методи. Методологічну основу статті складають положення рекреаційної географії та ландшафтознавства. Для оцінки екотуристського потенціалу Шацького НПП були використані методологічні та методичні підходи Т.Л. Андрієнко, А.Ю. Якимчук, С.А. Генсірука, М.С. Нижника, Р.Р. Возняка Базовою методикою наших досліджень стали положення запропоновані В.І Мацолою [8]. У цій методиці кожен із показників потенціалу території оцінюється за трьохбальною шкалою: 1 бал – низький, 2 бали – середній, 3 бали – високий. Вважаємо, що у згаданій методиці низку показників природно-ресурсного потенціалу варто доповнити флористичною та фауністичною цінністю.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На думку більшості науковців ландшафтно-естетична цінність має провідне значення при оцінюванні рекреаційно-туристської території [2; 14]. Враховуючи існуючі наукові напрацювання, вважаємо можливим ландшафтно-естетичну цінність Шацького НПП оцінювати за такими показниками: коефіцієнт горизонтального і вертикального розчленування рельєфу, гідрологічна цінність, лісистість, віковий та породний склад лісів.

Горизонтальне розчленування рельєфу визначається довжиною тальвегів ерозійних форм на одиницю площі, та вимірюється в км/км². Варто зазначити, що при надмірному або мінімальному горизонтальному розчленуванні естетична цінність території зменшується. Вертикальне розчленування оцінюється відносними перевищеннями між найвищою та найнижчою точками рельєфу.

Для рельєфу Шацького національного парку типове переважання плоских низовин, розчленованих озерними улоговинами. Абсолютні висоти цієї території коливаються в межах 154,9-189,4 м. Відносні перевищення між найвищою і найнижчою точками території становлять 32,6 м. Величина горизонтального розчленування рельєфу сягає 0,1-0,4 км/км². Тільки на окремих ділянках вона збільшується до 1,1 км/км² [6]. Згідно використовуваної нами оціночної шкали [8], горизонтальне розчленування рельєфу Шацького НПП відповідає 2, а вертикальне – 3 балам табл. 1.

Таблиця 1.

Ландшафтно-естетична цінність ШНПП

№ п/п	Показник	Бал
1.	Горизонтальний поділ рельєфу (км/км ²)	2
2.	Вертикальний поділ рельєфу	3
3.	Гідрологічна цінність	3
4.	Лісистість в %	3
5.	Породний склад лісів	1
6.	Віковий склад лісів	2
7.	Загальний показник	2,2

Гідрологічна цінність Шацького НПП визначалась за методом А.Ю. Якимчук, в якій пропонується 5 бальна шкала [17]. Вважаємо можливим перевести цю шкалу у 3-и бальну таким чином: значенням 4 і 5 відповідає – 3 балам, 2 і 3 – 2; 1 – 1.

Найвизначнішими складовими ландшафту ШНПП є 23 озера загальною площею водного дзеркала майже 6339 га, що становить 13% цієї території. Сумарна довжина руслової гідрографічної мережі сягає 948 м. [4].

В озерах парку вода прісна, належить до гідрокарбонатно-кальцієвого типу, насичена розчиненим киснем, має нейтральну, або слабко лужну реакцію. Вода більшості озер парку чиста та придатна для пиття. Таким чином, Шацький НПП має високі водні показники для розвитку екотуризму, його гідрологічна цінність становить 3 бали.

Ліси є одним з найпривабливіших складових екотуристського потенціалу українських національних природних парків, яку оцінюють за такими показниками: лісистість, їх породний та віковий склад [8]. Породний склад лісів визначає значною мірою естетичні якості ландшафту. Значення цього показника зростає із збільшенням в складі насаджень порід, що не є доміантними в структурі лісового фонду цієї території і створюють при цьому контрастність пейзажів. Найвища естетична цінність в широколистяних породах у поєднанні з хвойними. Естетичні якості залежать також від віку лісу, при цьому найнижчу якість мають молоді ліси, найвищу стиглі і перестиглі.

Ліси Шацького НПП охоплюють 27474,8 га, що становить 56,1% його території [10]. Переважаючими лісотвірними породами є сосна звичайна, вільха чорна та береза повисла. Найпоширенішими є соснові ліси з домінуванням чорниці [19]. Розподіл насаджень за віковими групами є неоптимальним: основну частину насаджень становлять молодняки та середньовікові насадження, водночас пристигаючі, стиглі та перестиглі майже відсутні [7]. Відповідно до оціночної шкали [8] лісистість ШНПП оцінюється 3 балами, породний склад лісів – 1 балом, а їх віковий склад – 2 балами.

Флористичну та фауністичну цінність національного природного парку доцільно оцінювати визначаючи коефіцієнти репрезентативності та унікальності

цієї території.

Коефіцієнт репрезентативності визначають відношенням кількості видів досліджуваної території до числа видів у області. Коефіцієнт унікальності оцінюється відношенням видів занесених до Червоної книги України в межах досліджуваної території та кількості видів занесених до Червоної книги України у області [1]. А.Ю. Якимчук оцінювала флористичну цінність за 5-ти бальною шкалою [17]. Вважаємо можливим перевести цю шкалу у 3 бальну. Наприклад, для показників флористичної репрезентативності та унікальності, а також фауністичної репрезентативності й унікальності пропонуємо наступну бальну шкалу: для 3 балів досліджуваний коефіцієнт становитиме 30 % і більше; 2 бали – 5-20 %; 1 бал – менше 5%.

Флора Шацького парку нараховує 800 видів, серед яких 29 занесені на сторінки Червоної книги України [16], зокрема – береза низька, журавлина дрібноплідна, зозуліні черевички справжні, коручка болотяна, лілія лісова, любка дволиста, меч-трава болотна та ін.

На території Шацького НПП нараховується 1122 види тварин. Серед них 333 хребетних, зокрема 29 видів риб, 12 видів земноводних, 7 видів плазунів, 241 вид птахів, 44 види ссавців. На території парку потребує охорони 41 вид тварин, які занесені до “Червоної книги” України [5].

Флористична та фауністична цінність Шацького НПП за бальною шкалою подається в табл. 2.

Таблиця 2.

Флористично-фауністична цінність ШНПП

№ п/п	Показник	Бал
1.	Флористична репрезентативність	3
2.	Флористична унікальність	3
3.	Фауністична репрезентативність	3
4.	Фауністична унікальність	3
5.	Загальний показник	3

Оцінка кліматичних умов для рекреаційно туристської діяльності здійснюється за основними кліматичними показниками. Інтегральним показником для літніх та зимових форм екотуризму досліджуваної території є температура повітря.

Території, що мають тривалість періоду з температурою 15°C і більше понад 100 днів оцінюються 3 балами, 80-100 днів – 2 балами, менше 80 днів – 1 балом. Для зимового періоду беруться до уваги температури нижче 0°C. Так, період понад 110 днів з таким показником оцінюється в 3 бали; 100-110 днів у 2 бали, а менше 110 днів у 1 бал [8].

Клімат на території ШНПП помірно континентальний, вологий, з м'якою зимою, нестійкими морозами, значними опадами, нежарким літом. Зима з частими відлигами та невеликою кількістю опадів. Переважаючі західні вітри пом'якшують температурний режим. Загалом клімат парку сприятливий для розвитку різноманітних видів рекреаційної діяльності.

Сприятливий період для організації всіх видів відпочинку в теплу пору року становить – 150-155 днів. Середня зимова температура становить -3°C. За таких умов сприятливий період для зимових видів відпочинку пересічно триває 50 днів [3]. Таким чином, кліматичні показники Шацького національного природного парку в зимовий та літній періоди оцінюються 3 балами.

Історико-культурний потенціал території оцінюється за щільністю

пам'яток історії та культури на 100 км². До державного реєстру Шацького НПП включені такі пам'ятки архітектури – церкви Різдва Богородиці (с.м.т. Шацьк, 1838 р.), Казанська (с. Піща, 1801 р.), Петра і Павла (с. Світязь, 19 ст.), Варварівська (с. Острів'я, поч. 18 ст), Миколаївська (с. Пульмо, 1895 р.), а також ансамбль садиб Гутовського (с. Піща, 1980), вітряний млин (с. Піща, 1890 р.) Крім цього тут знаходиться майже 20 інших пам'яток, які теж становлять історичну цінність. Хоча історико-культурний потенціал цієї території оцінюється 1 балом, вважаємо цю оцінку дещо суб'єктивною. Внаслідок відносної ізольованості від основних доріг та великих адміністративних центрів тут добре збережені риси західно-поліської культури, що на сьогодні важко виміряти бальною шкалою.

Транспортна забезпеченість визначає доступність території для туристів. Рівень транспортної забезпеченості території можна визначити за формулою:

$$N_T = L_z + L_{am} / S_{тер},$$

де N_T – коефіцієнт транспортної доступності, км/км²; L_z , L_{am} – довжина залізниць та автомобільних шляхів з твердим покриттям, км; $S_{тер}$ – площа території, км² [8].

Недоліком транспортної інфраструктури у ШНПП є віддаленість (40 км) від найближчої залізничної станції, що у м. Ковелі. Протяжність доріг тут сягає 83,1 км [12], з них 48 км з твердим покриттям, відповідно 35,1 з ґрунтовим. Таким чином якість доріг у Шацькому НПП знаходиться на низькому рівні, коефіцієнт транспортної доступності сягає 0,098 км/км², що відповідає одному балу обраної оціночної шкали.

Важливою складовою оцінки екотуристського потенціалу є забезпеченість установами для відпочинку. Варто зазначити, що у національних природних парках відповідно до Закону України про ПЗФ [13] заклади відпочинку розміщуються тільки у зоні стаціонарної рекреації.

Рекреаційно-туристські території за показником кількості місць для відпочинку на площі 1 км², оцінюють за 3 бальною шкалою. Якщо на 1 км² припадає 3 місця відпочинку і більше, то така територія оцінюється в 3 балами, від 1 до 3 місць/1 км² – 2 балами, менше 1 місця/1 км² – 1 балом [8]. У Шацькому НПП стаціонарні заклади відпочинку розміщені лише на узбережжях двох озер. На узбережжі озера Світязь знаходиться пансіонат “Шацькі озера” місткістю 486 місць та низка лікувально-оздоровчих закладів для 3967 осіб. На узбережжі озера Пісочне розташований санаторій “Лісова пісня” місткістю 440 місць та заклади відпочинку на 860 місць знаходяться [12]. Коефіцієнт забезпеченості ШНПП закладами відпочинку становить 9,85 %, що відповідає 3 балам. Хоча величина цього показника є високою, проте рівень сервісу у більшості закладів відпочинку бажає кращого. Найважливішою проблемою парку є відсутність централізованої каналізаційної мережі. Каналізація є тільки у окремих закладах: “Шацькі озера”, “Салют”, “Супутник”, “Лісова пісня”, турбаза ВНУ “Гарт”.

Таким чином, користуючись методикою, запропонованою Мацолою В. І., з уточненнями автора, проведено комплексну оцінку екотуристського потенціалу ШНПП табл. 3.

Коефіцієнт рекреаційно-туристської цінності екотуристського потенціалу ШНПП відзначається високим показником, що становить 13 балів із 18 можливих. Подані показники оцінки екотуристського потенціалу можуть бути ще доповненими такими інфраструктурними показниками: забезпеченість обладнаними туристськими маршрутами, інформаційними центрами, закладами відпочинку з номерами люкс та напівлюкс, автостоянками, фаховими працівниками

Таблиця 3.

Комплексна оцінка екотуристського потенціалу ШНПП

№ п/п	Показник	Бал
1.	Ландшафтно-естетична цінність	2
2.	Флористично-фауністична цінність	3
3.	Кліматичні умови	3
4.	Історико-культурний потенціал	1
5.	Транспортна забезпеченість	1
6.	Забезпеченість установами для відпочинку	3
7.	Загальний показник	13
8.	Коефіцієнт рекреаційно-туристської цінності	2,16

рекреаційно-туристського сервісу. Варто зазначити, що при врахуванні згаданих показників коефіцієнт рекреаційно-туристської цінності екотуристського потенціалу Шацького національного природного парку буде значно нижчим.

Висновки.

- Проведена оцінка екотуристського потенціалу Шацького національного природного парку за такими ціннісними показниками: ландшафтно-естетичний, флористичний та фауністичний, кліматичний, історико-культурний потенціал, забезпеченість транспортна та установами для відпочинку.
- Показники проведеної оцінки засвідчують потужний природо-ресурсний потенціал, та недостатній рівень соціально-економічної складової екотуристського потенціалу Шацького національного природного парку. Показник забезпеченості установами відпочинку є високим, проте рівень сервісу та забезпеченість фаховими працівниками тут недостатній.
- На території, що відповідає зоні стаціонарної рекреації ШНПП, необхідним є не будівництво нових баз відпочинку, а вдосконалення сервісу та якості відпочинку існуючих закладів.
- Подана методика оцінювання екотуристського потенціалу для Шацького національного парку може бути використана для інших рекреаційних територій.

1. Андриенко Т.Л., Плюта П.Г., Прядко Е.И., Каркуциев Г.Н. Социально-экологическая значимость природно-заповедных территорий Украины / Ин-т ботаники им. Н. Г. Холодного АН УССР. – К.: Наукова думка, 1991. – 160 с.
2. Генсирук С.А., Нижник М.С., Возняк Р.Р. Рекреационное использование лесов. – К.: Урожай, 1987. – 246 с.
3. Герасимчук З.В. Регіональна політика розвитку рекреаційного природокористування: механізми формування та реалізації / Герасимчук З.В., Коленда Н.В., Черчик Л.М. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 172 с.
4. Горун А.А. Водно-болотний фонд Шацького національного парку: антропогенний вплив та екологічні параметри // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. – 2007 – № 11. – Ч. 1 – С. 112.
5. Зінченко О.П. Стан вивченості тваринного світу Шацького національного природного парку // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. – 2007 – № 11. – Ч. 1 – С. 190.
6. Карпенко Н.І. Рельєф Шацького природного національного парку // Шацьк. нац. природ. парк: Наук. дослідж. 1983–1993 рр. – Світязь, 1994. – С. 20–37.
7. Лакиза П.І. Біопотенціал лісів Шацького національного природного парку: стан та перспективи / Лакиза П.І., Сахарук Г.С., Гоцик О.С. // Наук. вісн. ВНУ ім. Лесі Українки. – 2009 – № 2. – С. 34.
8. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1997. – 259 с.
9. Міщенко О.В. Екологічний туризм як системне явище: обґрунтування сутності та складових формування // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: географія. – Тернопіль. – №2. – 2006. – С. 113-117.
10. Олійник Я.Б. Рекреаційний потенціал Шацького національного парку / Олійник Я.Б.,

- Кононенко О.Ю., Мельничук А.Л. / *Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки*. – 2007 – № 11. – Ч. 1 – С. 226-230.
11. Олійник Я.Б. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екотуризму та гір / Олійник Я.Б., Гетьман В.І. // *Вісник Київського національного університету Імені Тараса Шевченка. Географія. Випуск 48*. – К.: ВПЦ “Київський університет”. – 2002. – С. 5-11.
  12. Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об’єктів Шацького НПП: Доповнення.– К., 2006. – 110 с.
  13. Про природно-заповідний фонд України: Закон України, 16 червня 1992 р. // *Відомості Верховної Ради*. – 1992. – № 34. – с. 502.
  14. Репшанс Э. А. Определение состояния и экологической емкости рекреационных лесов // Э. Репшанс, Е. Палишкис. Каунас: ЛитНИИЛХ. – 1981. – С. 60-78.
  15. Сергеева Т.К. Экологический туризм: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 360 с.
  16. Федюк В.П. Еколого-кліматичні особливості Шацького національного природного парку // Шацький національний природний парк: наукові дослідження. 1994-2004 р.р.: Матер. наук.-практ. конф. до 20-річчя парку. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – С. 12-13.
  17. Якимчук А.Ю. Економіка і організація природно-заповідного фонду: Монографія. – Рівне: Ред.-вид. центр УВГП. – 2007. – 208 с.
  18. Якимчук А.Ю. Аналіз фінансового забезпечення діяльності Шацького національного природного парку / *Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки*. – 2007 – № 11. – Ч. 1 – С. 260-265.
  19. Яценко П.Т. Рослинний світ Шацького національного природного парку // *Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки*. – 2007 – № 11. – Ч. 1 – С. 167.